

Роман ДУБРОВСЬКИЙ

ГАЛИНА ГОРДАСЕВИЧ:

Повноцінне входження української літератури у світовий літературний процес неодмінно передбачає переосмислення художніх явищ попередніх епох з точки зору естетичної вартості творчості як тих письменників, доробок яких свого часу був включений у літературний канон, так і тих, чий творчий голос із об'єктивних чи суб'єктивних причин загубився між десятків потужніших голосів й таким чином опинився на маргінесі. Діяльність Галини Гордасевич у цьому контексті є особливо цікавою, оскільки відображає багато внутрілітературних та довоклітературних процесів, що так чи інакше впливали на творчість письменників у радянські та пострадянські часи. Тим не менше, комплексно її життя і творчість висвітлені лише у книзі Валентини та Гаврила Чернихівських «Галина Гордасевич: життя і творчість» (2010).

Г. Гордасевич дебютувала як поетеса збіркою «Веселки на тротуарах», виданою у 1966 році в Києві у видавництві «Радянський письменник». Проте у вузьких колах НКВД із її творчістю знайомі ще з 1952 року, коли зовсім юну дівчину вперше заарештували й вилучили щоденник та вірші, які згодом стали основою кримінальної справи, порушеної проти неї за ст.54-10 КК УРСР «складання націоналістичних віршів та антирадянська агітація серед студентів» та вирок — 10 років ув'язнення, з яких вона відсиділа два із половиною роки до свого звільнення 23 грудня 1954 року. Сьогодні, звісно, страшно уже й уявити, що у тюрму можна було потрапити за рядки на кшталт: «Зазеленіла рута в полі, а я, всміхаючись, іду назустріч невідомій долі».

Потяг до поезії Г. Гордасевич перейняла від матері Олени (дівоче прізвище Хомчук), яка друкувала свої вірші під псевдонімом Олена Волинська у рівненському журналі «Волинь» та львівському часописі «Жіноча доля», а також у журналі «Україна» (США).

Вірші ж самої Галини Гордасевич друкувалися ще до ув'язнення у костопільській та рівненській газетах у 1951 році. До виходу першої збірки її поетичні твори були опубліковані в «Радянській Донеччині», «Радянській Україні» та «Літературній Україні».

У 1968-му році у видавництві «Донбас» був знятий із друку вже підписаний рукопис нової збірки поетеси — вочевидь, за націоналістичні нотки у поезіях. Через три роки ситуація повторилася уже в київському видавництві «Молодь». Таким чином, у 60-і роки вдалося «проскочити» повз пильне око цензури тільки одній збірці колишньої засудженої за написання націоналістичних віршів. Однак уже вона стала помітним явищем літературного життя. Як зазначає Надія Романюк, «був вдалий творчий дебют: перша поетична збірка Гордасевич «Веселки на тротуарах» стала одним із кращих українських видань за підсумками 1966 року».

Таким чином, ув'язнення, де її, слабку жінку із проблемами із попереком, змушували носити на плечах 50-кілограмові мішки з цементом, не змогло побороти її внутрішню потребу писати. Безперечно, важко бути митцем в умовах якщо не заблокованої, то, принаймні, лімітованої, цензурованої і скрупульозно дозованої культури. Народившись у Кременці на Західній Україні, вона не була своєю в Острозі й Костополі (хоча б тому, що чи не всі з її оточення слухняно збирали про неї — попівську доньку — інформацію для МДБ!), не стала рідною на Донеччині (тому що «бандерівка»), у Києві (адже її тричі не приймали до Спілки письменників України, адже відбувала покарання за «антирадянську діяльність»). Хоча, разом з тим, їй завжди щастило знаходити людей, близьких по духу, про що буде сказано трохи згодом. А поки... обстановка — політична, соціальна, культурна...

Після XX з'їзду КПРС у 1956 році і постанови ЦК КПРС «Про подолання культу особи і його наслідків» розпочався процес десталінізації із частковою лібералізацією та демократизацією багатьох сфер суспільного життя. Того ж року відбулися антикомуністичні виступи в Угорщині, а згодом — у Польщі та Східній Німеччині.

У культурний простір України «відлига» повернула імена частини митців «розстріляного відродження», з'являлися також переклади із західноєвропейських літератур. На творчому літературному горизонті засвічуються

імена молодих поетів Василя Симоненка, Івана Драча, Миколи Вінграновського, Ліни Костенко, Ірини Жиленко, прозаїків Володимира Дрозда, Валерія Шевчука та інших, доробок яких ніяк не «вписувався» в соцреалістичний канон. Ця риса притаманна і для картин Алли Горської, Віктора Зарецького, Панаса Заливахи, фільмів Сергія Параджанова. Творчість згаданих митців була своєрідною опозицією «заміні національного й естетичного на соціальне». Вона підтримувалася старшим поколінням, представниками якого зокрема були Борис Антоненко-Давидович, Максим Рильський, Микола Лукаш, Андрій Малишко, Григорій Кочур. У цей час видає свою першу збірку Василь Симоненко. «Група юристів» на чолі із Левком Лук'яненком закликала до боротьби за громадянські й національні права аж до виходу України із Радянського Союзу. Усі ці події соціального й культурного життя не могли не вплинути на формування творчої індивідуальності Галини Гордасевич, особливо зважаючи на те, наскільки близько вона була з багатьма із згаданих дисидентів.

Так, іще в 1963 році, відвідуючи літературне об'єднання «Обрій» при газеті «Комсомолец Донбаса», що в Донецьку, вона познайомилася із Йосипом Курлаком, Василем Стусом, Василем Захарченком, Володимиром Міщенком, Леонідом Талалаєм, Анатолієм Гарматюком. У 1965 році відбулося її знайомство із художниками Григорієм Синицею, Аллою Горською, Віктором Зарецьким. Надія Світлична стала її хорошою подругою, яка згодом у Києві познайомила її із Олегом Сергієнком, Оксаною Мешко, В'ячеславом Чорноволом, Іваном Світличним, Євгеном Сверстюком, Іваном Дзюбою. Галина Гордасевич була добре знайома із публікацією останнього «Інтернаціоналізм чи русифікація», в якій, зокрема, мовиться: «От і подумалося: в так званому цивілізованому світі, на який наче ж молимося, навіть громадянства не дадуть без знання мови, а в нас державою керувати можна. І прийматимеш закони про долю мови, якої не знаєш і не хочеш знати, яка тобі кісткою в горлі <...>. І те, чого не встигли доконати царський урядник, московський піп і більшовицький комісар, — докінчать рідні шароміжники «общерусскости», компрачіки «комуністичної» ідеї та коновали «лібералізму». Не хочеться більше говорити про українську мову. Печаль. Стидоба. І часто безнадія». Далека і не характерна для України зразка 2012 року ситуація? Відповідь на це запитання (маю підозру, негативна) водночас є відповіддю на інше питання: чи потрібно нам насправді повертати із забуття імена таких письменників, як Галина Гордасевич. Чи, може, їм місце у «літературній коморі» (дозволю собі нахабство скористатися новотвором Г. Клочека) разом із тими, хто не гребував «літературними паровозиками», щоб залишитися на притупленому цензурою вістрі літератури принаймні одну мить — один місяць, рік? Нічого подібного у Галини Гордасевич не було. І хто знає, чи це завдяки творчій та загальнолюдській самоповазі, чи завдяки «бандерівському характерові».

Внутрішня потреба творчої самореалізації, не затиснутої в тісні лещата єдиноправильного художнього методу, бажання боротися із ситуацією, в якій «українську літературу було маргіналізовано та зведено в ранг провінційної в контексті радянської літератури, спільність долі, на яких у той чи інший період позначилася «опіка» спецорганів — ось далеко не вичерпний перелік рис, що єднають Галину Гордасевич і таких відомих «шістдесятників», як Іван Світличний, Іван Дзюба, Леонід Талалай та інші. Початок її творчого шляху в літературу знаходився на тому відрізку історії українського письменства, коли «деяка розгальмованість культурного життя в кінці 50-х та на початку 60-х років, поява елементів творчої

свободи, пошуки нової мистецької мови були справедливо розцінені як прелюдія до ширшої суспільної розкутості, власне, як співучасть у «розхитування човна» — у наростанні вільнодумства, в тому числі й у самій партії, принаймні в її інтелектуальній частині».

Але ж як реакція на цей розвиток вільнодумства й посилення національного початку у культурі загалом і літературі зокрема відбулися широко розрекламовані зустрічі Микити Хрущова із творчою інтелігенцією, на яких він засудив і рішуче розкритикував «відступи від соціалістичного реалізму» та прояви формалізму й абстракціонізму».

Фактично усвідомивши, що широкі культурні кола, відчувши подих лібералізації «відлиги», почали виходити «з-під контролю», влада намагалася «направити» інтелігенцію у потрібне русло, повернути її у «своєрідний простір, що замкнувся під подвійним тиском: реакційної влади й інертності думки та консервативності відчуттів». Але ці заходи були запізними й малоефективними, оскільки криза тоталітаризму, певне, хоча й короточасне та часткове, духовне розкріпачення породили низку митців із критичним осмисленням дійсності. Саме вона й «перемілює» у збірці «Атомні прелюді» Миколи Вінграновського, «Тиша і гімн» Василя Симоненка, «Соняшник» Івана Драча, «Люблю сині зорі» Володимира Дрозда, «Люди серед людей» Євгена Гуцала. Їх об'єднує інтелектуалізм, змістово-формальний пошук нових засобів естетичного впливу на читача. Аналізуючи ситуацію, в якій опинилася, здавалося б, не така чисельна когорта шістдесятників, та її визначальні риси, Євген Сверстюк постулює:

Серед ознак шістдесятників я б поставив на перше місце юний ідеалізм, який просвітлює, підносить і єднає. Під цим індикатором раптом з'являється аморфне коло людей 60-х років і фіксується образ:

Такий був час: кругом — шакали,
У колі — жменька нас жива,
А ми феноменів шукали
І спотикались об слова.

Другою ознакою, отже, я б назвав шукання правди і чесної позиції. В самому шуканні вже є неприйняття й опір <...>

Як третю ознаку я б виділив неприйняття, опір, протистояння офіційній літературі і всьому апаратові будівничих казарми.

Загальна картина стара, як світ: беззахисність і невлаштованість, переслідування владою та легіоном слуг...

До ряду перелічених книг мала б долучитися і поетична збірка Галини Гордасевич «Мажорна гама», видання якої було заплановане у 1965 році. Однак згадані вище зібрання яскравих зразків інтелектуальної незашореної поезії видані 1962 року, коли хоча й відбувалися хрущовські «розмови» з літераторами, проте дух свободи й духовного розкріпачення, навіяний ХХ з'їздом, іще не зазнав відвертого переслідування. Але уже в 1964 році, коли був знятий Микита Хрущов, «нагляд» над непокірною інтелігенцією було посилено. Вже 2 листопада 1964 року в Україні ЦК КПУ доручив секретарю з питань ідеології Андрієві Скабі підготувати пропозиції щодо посилення «ідеологічно-виховної роботи» в середовищі творчої інтелігенції. 1 грудня 1964 року він такі пропозиції подав. У них гостро критикувалася молода інтелігенція, молодим закидалися «формалізм» і «національна обмеженість». Зважаючи на останнє звинувачення й на статтю, за якою Галина Гордасевич відбувала ув'язнення (дарма, що судимість була знята Верховним Судом), заборона друку її збірки й кваліфікація її як чергової спроби «розповсюдження націоналістичних віршів і антирадянської агітації» виглядають цілком закономірно.

Взагалі, поетесі було важко видаватися через ті перешкоди, які спеціально створювалися «бандерівці». Як зазначає Ірина Ярошевич, «час, в який довелося жити і працювати Галині Гордасевич, був досить строкатим і невизначеним для творчих планів. З самого початку поетеса обирає своїм життєвим кредом «бути проти радянської влади», яке спричинило категоричну резолюцію партійної цензури: «Не пропускати!». І таки не пропускали».